

TÖRTÉNETI KERTEK HELYSZÍNI KUTATÁSÁNAK TANULSÁGAI¹

RESULTS OF ON-SITE RESEARCH IN HISTORIC GARDENS¹

SZERZŐ/BY:
KOPPÁNY ANDRÁS

DOI:
10.3624/2019/52/2

ABSZTRAKT

Az elmúlt két évtizedben jelentős számban növekedett a történeti kertek helyszíni kutatása Magyarországon. A kutatások minden esetben beruházásokhoz, kertrekonstrukciókhoz, műemléképületek, kastélyok és környezetük felújításához, helyreállításához kapcsolódtak. Ezek során olyan tapasztalatok halmozódtak, halmozódhattak fel, amelyeket érdemes számba venni, áttekinteni, és a kutatótársak, a tájépítésszek, továbbá az érdeklődők elé tárni.

E cikk keretében előbb röviden áttekintjük a kutatások általános tapasztalatait, kitérve az előkészítő munkarészekre és érintőlegesen tárgyalva az örökségvédelmi hatóság felé való kötelezettségeket, – miközben a jogi hátteret adó törvények és kormányrendeletek szerinti szabályozást és eljárást, valamint annak problémáit, ellentmondásait nem tárgyaljuk – majd néhány konkrét kert kutatásából vett példákkal illusztrálnánk a leírtakat.

Legutóbb Fatsar Kristóf tájépítész tekintette át részletesen a folyóirat hasábjain a történeti kertekben folytatott kutatások összetett eljárásait² 2009-ben.

A KERTKUTATÁS ELŐKÉSZÍTÉSE, MÓDSZEREK ÉS FELADATOK

Egy adott történeti kert kutatásának alapja az a kerttörténeti tudományos dokumentáció, amely részletesen tartalmazza a kertre vonatkozó írott és képi forrásanyagot (1. kép), szakirodalmat, esetleges terveket (ha volt korábban helyreállítás, annak a terveit is beleértve) és az azokból levonható következtetéseket, például a régi térképek és a jelenlegiek egymásra vetítése, vagy egy-egy archív fotó készítése helyének beazonosítása alapján. E dokumentáció elkészítésére jelenleg csak szakértői számmal rendelkező oklevéles tájépítésszámőrök (történeti kertek szakterületen műemléki szakértő) jogosultak. A történeti adatokon túl a meglévő növényállományt (faj, fajta, kor, állapot) kell rögzíteni, továbbá az épített részletek maradványainak állapotát is, egységes értékleltárba foglalva. A növényállomány esetében le kell írni, hol végezhető régészeti módszerrel kutatás a történeti faállomány károsítása nélkül.

A helyszíni kutatás módja és iránya függ a feltárható, felkutatható forrásanyag mennyiségétől és milyenségétől: maradtak-e iratok, leírások, visszaemlékezések, növénylajstromok,

¹ Köszönettel tartozom e cikkhez nyújtott nélkülözhetetlen szakmai segítségért Klagyivik Mária és Bechtold Ágnes tájépítésszeknek.

² Fatsar Kristóf: A történeti kertekben végzett terepkutatások összetett eljárásai, *4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat* 13: pp. 36-55. (2009)

ABSTRACT

The number of on-site research in historic gardens has increased significantly in the last two decades in Hungary. In each case, the investigations have been connected to investments, garden reconstructions, restorations of monuments and their environments. In these instances of research such experiences piled up that are worth reviewing and presenting to research fellows, landscape architects, architects, other specialists working in heritage protection and all other interested people.

This article firstly focuses on the general experiences of the research, also referring to the preparatory parts of work and touching on the obligations to the heritage protection authority (while not the rules and procedures, neither the problems and contradictions of the government regulations are negotiated here). The second half of the article illustrates these with some specific examples of garden research.

The last detailed publication on the complex methodology of historic garden research was written by Kristóf Fatsar in 2009, which appeared also in this journal.²

PREPARATION OF ON-SITE GARDEN RESEARCH, METHODOLOGY AND DUTIES

The basis of on-site research of a certain historic garden is the documentation of the history of the garden which contains in detail the written and image sources (Pic. 1), technical literature, plans (including also the plans for earlier restorations if existed), and the deductible conclusions based on, for instance, the rubber sheeting of archive and today's maps or the identification of an archive photo. Today only landscape architects having registration number as experts ('experts in monument conservation with a specialization for historic gardens') are entitled to make such documentations. Beyond the historical data, the existing vegetation (species, age, general condition) and the preserved built elements are to be recorded in an inventory. It also needs to be specified where archaeological research can be implemented without impairing trees with historical value.

The methods of on-site research depend on the quantity and quality of available sources: have any written documents, descriptions, memoirs, vegetation inventories, building contracts, plans (Pic. 2), drawings, photos, postcards

¹ I owe thanks to Mária Klagyivik and Ágnes Bechtold landscape architects for their essential professional help they have given to this publication.

² Fatsar Kristóf: A történeti kertekben végzett terepkutatások összetett eljárásai (A Comprehensive Approach to the Restoration of Historic Gardens). *4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat (4D Journal of Landscape Architecture)*, 4 (2009), 13: pp. 36-55.

építkezési szerződések vagy tervrajzok (2. kép), rajzok, fotók, képeslapok? Az elkészült dokumentáció egyben a helyszíni kertkutatás hatóság felé való bejelentésének dokumentuma is.

Maga a kutatás két hasonló, de nem azonos módszerrel történhet. A föld alatt fekvő, elfedett részletek tekintetében nyilvánvalóan régészeti a módszer, amennyiben pedig az adott kutandó kertben felszín feletti építmény, épület is áll – és azt, azokat is érinti a kutatás és majdan a beruházás –, úgy a kutatási módszer a falkutatás (esetleg restaurátori kutatás). Fontos tudni, hogy a történeti kertek és maradványaik nagy része sem egészében, sem részleteikben nem régészeti korú, s így a föld alatt levő elemei, maradványai nem képezik a régészettudomány tárgyát. A jelenlegi szabályozás alapján ugyanis csak az 1711-ig készült, épült és utóbb föld alá került objektumok, tárgyak tekinthetők régészeti korúaknak. Ennek megfelelően a régészet oktatásának sem tárgya a 18. és az azt követő századok története, művelődéstörténete, művészettörténete, építészettörténete, kerttörténete! Ugyanakkor a felszín alatt csak a régészettudomány módszereivel lehet tudományosan kielégítő feltárást végezni. Így elvben egy sokféle részletet tartalmazó kert kutatása igazi teammunka: tájépítést, falkutatói jogosultsággal rendelkező szakembert és olyan régészt kíván, aki tudással rendelkezik a régészeti korszakon túlnyúló múltrol is (18–19. század), és tudomásul veszi, hogy annak részleteit fel kell tární és részletesen dokumentálni kell. Az itt bemutatott kutatások mindegyike ilyen teammunka volt.

Ha a történeti kert ismert régészeti lelőhelyen fekszik, vagy a kutatás során régészeti lelet, objektum kerül elő, akkor várható, hogy a 18–19. századi kert in-

situ maradványai alatt régészeti korszakhoz köthető leletek fekszenek. Azok feltárása már a régészeti feltárással jogosult intézményt illeti, és a régészeti feltárást megkerülhetetlen, kiváltképp, ha a tervezett kivitelezés mélysége érinti a régészeti korú maradványokat.

KERTTÖRTÉNETI TUDOMÁNYOS DOKUMENTÁCIÓ ÉS A HELYSZÍNI KUTATÁS

A tudományos dokumentáció elkészítésével párhuzamosan (vagy utána) szükséges és hasznos, ha a geodéziai felmérés és más műszeres mérések (talajradar, régészeti geofizikai mérés) is elkészülnek. Míg a geodézia értelemszerűen az egész kertről készül, a geofizikai vagy más műszeres mérések helyének meghatározásában már nagy szerepet játszik a képi forrásanyag ismerete és a terület részletes felderítése, bejárása. Sokszor ez utóbbi szemrevételezés – kezünkben az archív fotókkal, képeslapokkal, kataszteri vagy egyéb térképekkel – jelentős felfedezéseket, egyes forrásból ismert épített részlet lokalizálását eredményezheti. Egyfajta, a régészet módszerei közül átvett és a kertekre alkalmazott terepbejárás ez. Mindez nagyban függ attól, hogy a kert aljnövényzete és a többnyire magról nőtt, fiatal erdő vagy bozótos egyáltalán lehetővé teszi-e a bejárást?

A felszínen megfigyelt nyomok – téglalomladék, az aljnövényzeten át is érzékelhető kavicsozott felszín, mohos faragott kövek egy bozótosban, vagy egyszerűen egy domboldalba vágott, „útszerűen” futó terepsáv, a lejtőre merőlegesen fekvő, rendezettné tűnő kősorok – mind-mind a forrásokból ismert vagy éppen ismeretlen objektumra utalhatnak.

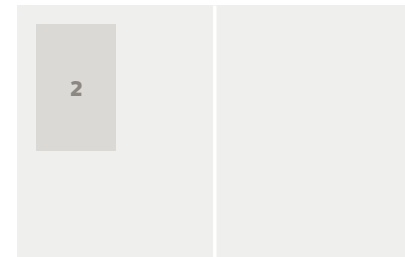
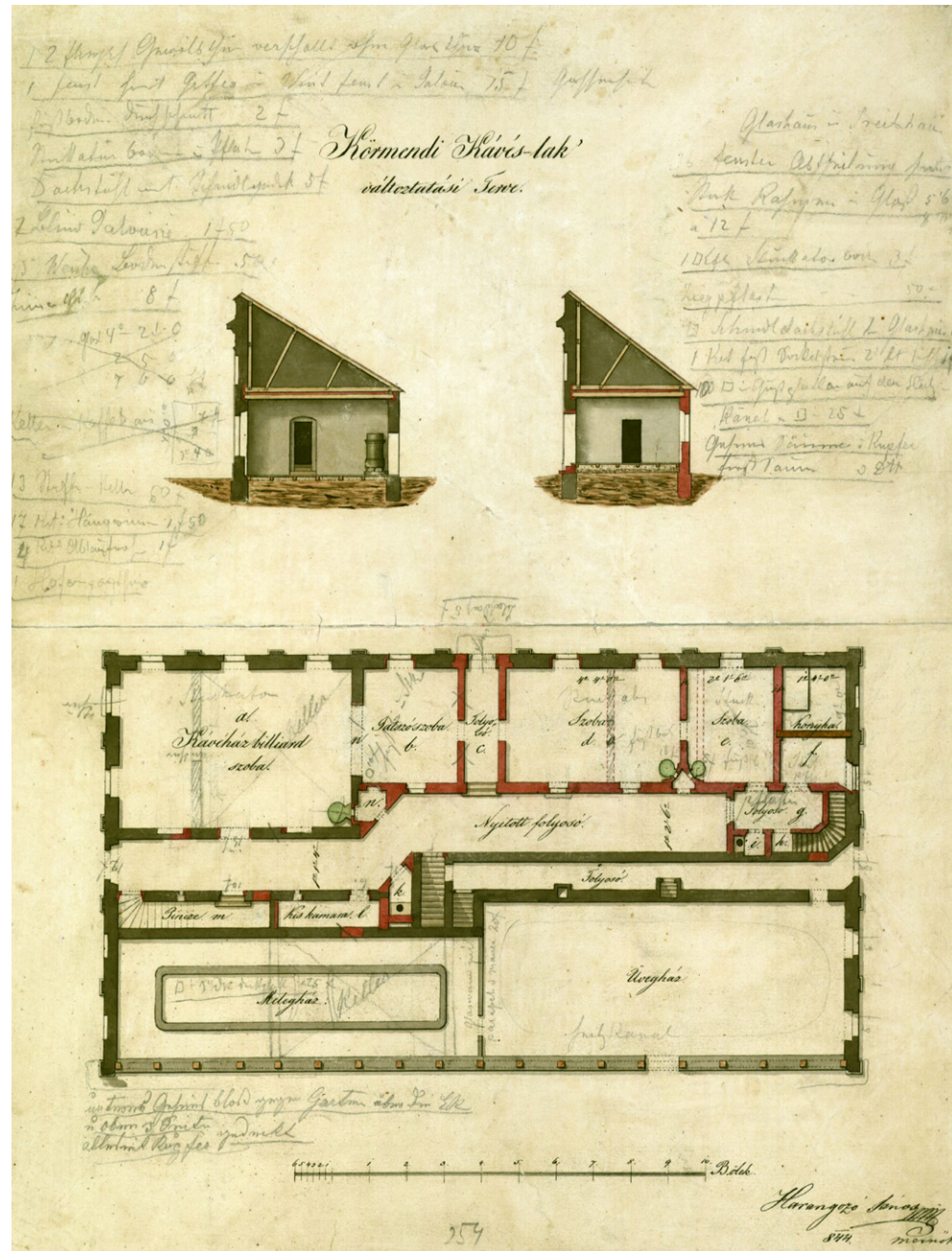
1. kép/pict.:
Sümeg, Püspöki palota kertje / Garden of the Bishop's Palace, Sümeg

remained? The scientific documentation also needs to be presented for the authorities when notifying them about the planned on-site research.

On-site research can be done with two similar but not identical methods. Looking for forgotten details under the ground is done with archaeological methods while existing built elements, edifices above ground can be explored by building archaeology (or perhaps also by a restorer's examination). It is important to know that in Hungary, most of the historic gardens or their remains are not of an archaeological age, therefore they and their remains, elements under the ground are not subject for archaeology in the classic sense: only the objects created before 1711 can be regarded as archaeological

ones according to the Hungarian legislation in force. Thus, history, art history, architectural and garden history of the 18th century and later times are not subjects in archaeological education. Notwithstanding, satisfying and scientific research under the ground can only be implemented with archaeological methods. As a result, the research of a detailed garden has to be a teamwork including landscape architects, experts in building archaeology and also those archaeologists who have knowledge about the cultural history of later times (18–19th c.) and know that the details of this time also need to be excavated and documented. All the examples shown hereinafter were such team works.

If a historic garden lies on an archaeological site or archaeological findings

2. kép/pict.:
Kőrmend,
Batthyány-kastély,
Narancsház tervrajza
1844-ből
(T4_008jav) / Plan of
the orangerie of
Batthyány Castle,
Kőrmend, 1844

Amennyiben a bejárás eredményes, a lokalizált részletek geodéziai bemérése megtörténhet, illetve ahol indokolt, ott elkészülhet az említett műszeres mérés is. Ez utóbbi elsősorban a nagyobb nyitott, esetleg, ha lehetséges, a bokroktól, sarjadékoktól megtisztított „sík” területeken végzendő el, nagy felületeken.

A bejárás, a geodézia, az egyéb műszeres mérések és a képi forrásanyag összevetése után kerülhet sor a helyszíni kutatás helyeinek és módszerének a meghatározására. Kiemelten fontos az is, hogy az adott kertnél megjelölő beruházói és tervezői szándék milyen, mi a célja, mit akar helyreállítani, mire van kapacitása. eltérő módszert kíván, ha csupán meg kívánunk arról győződni, hogy az adott objektum – például egy szökőkút – valóban ott van-

e, ahová az előzetes megfigyelések során lokalizáltuk, vagy egyben a teljes szökőkút feltárását is szeretnénk, mivel a tervben szerepelhet a helyreállítás. A régészeti módszer, mint felszínre tárás csak ott indokolt, ahol helyreállításra is sor kerül, vagy ahol olyan földmunka (szint-süllyesztés) várható, ami érinthet in situ, eredeti helyén levő objektumokat.

Végül, bármennyire is részletes az elfedett történeti kert részleteinek előzetes feltárása, tudomásul kell venni, hogy mindig tárolnak, tárolhatnak fel olyan épített struktúrák, amelyekre ott és úgy nem számítottunk.

Egy kert bejárása során természetesen a felszín felett álló, látható objektumokat, építményeket is szemrevételezni kell, sőt, ha azok már ismertek és olyan léptékűek, akkor a falkutatás elvégzése

occur during the excavation, then a layer of archaeological findings can be expected under the garden of the 18-19th century. The exploration of these findings concerns officially the institute entitled to archaeological excavations, and the excavation will be unavoidable, especially if the extent and depth of the forthcoming construction work reach the archaeological remnants.

THE SCIENTIFIC DOCUMENTATION OF THE HISTORY OF THE GARDEN AND ON-SITE RESEARCH

In addition to the scientific documentation, the land survey and other measurements like archaeological geophysical surveys (e.g. ground-penetrating radar) are inevitable to be executed. While land surveying is obviously made on the whole spot, other measurements are limited to certain parts of the area, in the localization of which the knowledge of image sources and detailed exploration of the spot plays a great role. The latter – on-site inspection with the help of archive photos, postcards, cadastral or other maps – may result in great discoveries and localizations of built elements, the exact place of which were unknown before. This is a kind of field survey took over from the methods of archaeology and applied for gardens. However, the undergrowth of the garden or the young forest emerged spontaneously from seeds or the shrubby area as a result of the lack of maintenance often do not allow this kind of on-site examination.

Traces on the surface – brick fractures, gravelly surface perceived even through the undergrowth, mossy carved stones in the shrubbery or just

the ground cut into the hillside like a path and lines of arranged stones perpendicularly to the slope – may all refer to some objects, either known from historical sources or unknown.

If a field survey has results, the land survey of the elements can be done and where it is justifiable, geophysical prospection can also be carried out. The latter should preferably be done on large open and possibly clean (i. e. without shrubberies), flat areas.

The exact places and methods of on-site research can be specified after summarizing the results of the above-mentioned field survey, land survey, geophysics and image sources. The investors' and designers' intentions, aims, the subject of renovation and their capacity are also of great importance. A different method is needed if we only want to make sure that the particular object – a fountain for instance – is actually located where it has been presumed during the preliminary observations, or if we want to explore the entire fountain, since the plan may include restoration. The archaeological method (unfolding objects to surface) is only justifiable where restoration takes place or where earthwork (leveling) can be expected that may affect in situ objects.

Nevertheless, no matter how detailed the preliminary research of the history of a garden, there may always be revealed such built elements that have not been anticipated there or that way.

During the on-site inspection, the objects above the surface should also be examined and if they are already known and big enough, building archaeology is needed as well. The methods of archaeology and building

is szükséges. A régészet és a falkutatás (épületkutatás) módszere itt kapcsolódik össze annak érdekében, hogy az adott történeti kert minden épített részletéről kielégítő ismeretünk legyen.

A KERTKUTATÁS MÓDSZERTANA

Miután megtörtént az írott és képi forrásanyag összegyűjtése, a különféle műszeres mérések, a terepbejárás, továbbá a kerttörténeti tudományos dokumentációt a helyszíni kutatás bejelentésének kötelező mellékleteként (68/2018-as Kormányrendelet 12. melléklete szerinti összeállításban) benyújtották az örökségvédelmi hatóságnak, megkezdődhet a helyszíni kertkutatás. Amennyiben falkutatás is szükséges, az adott kerti épületekről el kell készíteni az építéstörténeti tudományos dokumentációt, és a helyszíni munka bejelentéseként azt (is) meg kell küldeni a hatóságnak.

A régészeti feltárás során a módszert a kutatandó kert adottságaihoz kell igazítani, így amennyiben a kert többrétegű – azaz ismert, hogy többszörös átépítésen ment keresztül –, úgy mindig mérlegelendő, hogy például egy tájképi kert részleteinek feltárását követően elbontsuk-e azokat annak érdekében, hogy a korábbi barokk kertet feltárjuk. Mérlegelendő az is, hogy teljesen feltárjunk-e egy épített részletet, különösen akkor, ha még nem eldöntött a bemutatása, helyreállítása. Amennyiben ugyanis csupán tudni szeretnénk, valóban ott van-e a forrásokból ismert objektum, elegendő lehet egyetlen kutatóárok kialakítása is. Ha teljes feltárás történik, érdemes előbb egy árokkal átvágni a területet, hogy tájékozódjunk a kutatott építmény szerkezetéről, állapotáról. Majd összevetve az in-situ részleteket a rá vonatkozó képi forrásokkal és a szükséges következtetéseket levonva kezdődhet a teljes felületű régészeti módszerű feltárás.

Egy adott kert kutatásánál a feltételezhető roncsolódás, pusztulás mér-

téke is számításba veendő, hiszen egy városi környezetben álló olyan terület, amelyen folyamatos építkezések, átépítések, közműkialakítások történtek, másképp kutatható, mint egy park, kert, ahol hosszabb ideje nem történt semmilyen komolyabb földmunkával járó beavatkozás.

A régészeti módszerrel történő kutatás szerves részét képezi a feltárt részletek dokumentálása rajzban, fotón és leírásban. Tekintettel egy kert nagy kiterjedésére kikerülhetetlen a kutatóárok, szelvények és az objektumok alaprajzi rendszerének rögzítésekor a geodéziai felmérés.

A földfelszín felett álló építmények, épületek esetén falkutatás szükséges, amelynek során a belső épületstruktúrák, szerkezeti megoldások, nyílásrendszerek, járószintek ugyanúgy vizsgálandók, mint a külső és belső vakolat, faragott kő vagy éppen vegyes anyagú architektúrák, kifestések és mindezek korszakai, átépítései. A falkutatásnak az adott épület, építmény teljességére ki kell terjednie és értelemszerűen ott, ahol az szükséges, a járószintek alatt régészeti módszerrel kell a kutatást kiegészíteni. Mivel a kertekben álló épületek építettsége igen eltérő lehet, magát a falkutatást mindenkor az adott és egyedi építményre kell alkalmazni, hiszen eltérő módja van egy nagy méretű narancsház kutatásának, egy épített forrásfoglalatnak, vagy egy hídnak. A falkutatás során is rajzban, fotón és írásban rögzítendő a munka folyamata és a feltárt részletek.

Fontos, hogy a kutatás során a tervezők is bekapcsolódjanak annak folyamatába, hogy feltárt állapotában ismerhessék meg az egykori keretet és a benne foglalt épületeket, építményeket annak érdekében, hogy a feltároló, korábban esetleg nem ismert részleteket bevonhassák a helyreállításba, a tervezés folyamatába.

A helyszíni kutatás eredményeit kutatási dokumentáció kell, hogy összefoglalja, amely egyben a hatóság felé

archaeology are combined here in order to gain satisfying knowledge of all the built elements of a historic garden.

METHODS OF GARDEN RESEARCH

The on-site garden research can begin after collecting the written and image sources, doing the measurements, field surveys and also the scientific documentation of the history of the garden has been presented to the heritage protection authority as the obligatory appendix of the declaration of on-site research (following the regulations of the 12th appendix of the 68/2018 government regulation). Inasmuch as building archaeology is needed, the scientific documentation of the history of the certain buildings and its presentation for the authority is also needed.

The methods of excavations need to be adjusted to the characteristics of the garden. Thus, in those cases when the garden is multi-layered, i. e. it has gone through many rebuilding and transformations, it always needs to be considered whether, for instance, the details of a landscape garden should be demolished in order to unfold the earlier baroque garden. It should also be considered to fully unfold a built element, especially if it has not yet been decided to be presented or restored later. Since, if we only want to know if the object known from the sources really exists at a certain location, it is enough to have only one ditch. If a complete excavation happens, on the other hand, it is worth cutting a ditch across the whole area to orient ourselves about the structures and their conditions. Then, after comparing the in situ details with the image sources and drawing the conclusions, the excavation on the whole surface can begin.

The extent of destruction of a garden should also be taken into account, because an urban area, where

extensive construction and reconstruction works have happened or public utilities have been laid, can be explored differently from a park where hardly any earthworks have happened in the last 60 years.

The documentation (drawings, photos, description) of the excavated details is an integral part of the research work. Due to the large area of a garden, it is inevitable to localize the archaeological ditches and objects by land surveying.

Building archaeology is needed in the case of those edifices which are above ground. On these edifices, the inner structures, doors and windows, floors are to be examined, as well as the inner or outer plastering, the architecture made of carved stone or mixed materials, wall paintings and all the periods and changes of the above mentioned. Building archaeology should cover the whole edifice and where it is necessary, methods of archaeology should also be used under the floor. As the buildings of a garden are variable, the methods should always be defined individually according to the certain building: the methods to examine a big Orangerie, a built catchment or a bridge differ from each other. The working process and the explored details should be documented on drawings, photos and descriptions also during building archaeology.

It is important for landscape architects to join the process of research in order to cognize the garden and its edifices in their revealed state because in this case, they can add such details into their conservation or reconstruction plans that may not have been known earlier.

The results of garden archaeology have to be written in research documentation, which – together with the scientific documentation of the history of the garden – is a compulsory appendix of the plans for the authorisation procedure. The documentations include a suggestion for conservation which draws attention to those

benyújtandó helyreállítási terv előírt melléklete is a korábban már említett kerttörténeti tudományos dokumentációval együtt. A kutatási dokumentációba tartozik egy helyreállítási javaslat, amely felhívja a beruházó és a tervező figyelmét arra, mely részletek megőrzése szükséges – akár úgy is, hogy bemutatásra nem, ám állapotát megóvó elfedésre kerül. E dokumentációban van lehetőség az építéstörténeti dokumentációk értékleltárának kiegészítésére is.

Végül a meginduló kivitelezés során kiemelten fontos, hogy elsősorban annak földmunkával, falbontással járó szakaszában a kutatói munka folytatódjék. Hiszen például egy tervezett közműrok nyomvonala sokszor még nem ismert a kutatás idején és annak nem is feladata, hogy azt mintegy előre megássa. Egy anyagában már nem megőrizhető történeti út új rétegrenddel való kialakítása során is, előbb elbontásra kerül a történeti út roncsa, amit dokumentálni kell. Ez utóbbi esetben pont a teljes felszínre kiterjedő bontás során lesz azonosítható és helyreállítható a pontos nyomvonal. Épületeknél is szükségessé válhat az eredeti szerkezetnek például statikai okokból való megbontása, amelynek során falkutatói megfigyelést és dokumentálást kell végezni.

RÖVID ESETTANULMÁNYOK

Az alábbiakban (néhány hazai történeti kert kutatásából kiemelt) jellegzetes példákat mutatunk be, amelyek alkalmasak a kertrégészeti kutatások módszereinek, lehetőségeinek bemutatására.

Füzérradvány, Károlyi-kastély történeti kertje³ (3.kép)

A tájképi kert kutatásának fontos része volt az egykori utak és a csatlakozó építmények – folyókák, átereszek, hidak – vizsgálata. A kert bejárása során az utak jelentős része jól beazonosítható volt,

részben használatuk, részben a terep-adottságok miatt; voltak azonban olyan szakaszok is, ahol vagy elfedtségük, vagy a felnőtt bozót miatt csak feltételezhető volt az útvonal a képi források alapján. Az utakhoz csatlakozó faszerkezetű hidak kőből rakott hídfői a vízmosásmedrek bejárása során még a bozótosban is felismerhetők voltak.

Az utak esetében keresztirányú árkokat bontottunk, ügyelve, hogy a meglévő épített felszín ne roncsolódjon. Ahol nem volt komolyabb épített felszín, ott a keresztárkok mélyebb kialakításával tártuk fel az egykori utak rétegrendjét. A kutatóárkokat – a kerti utak célszerű kutatási módszerének megfelelően – mindenhol szélesebbre vettük az utaknál, hogy a szegélyek is meghatározhatók legyenek. Szinte minden út mellett találtunk folyókákat és átereszeket.

A park egyetlen nagy méretű, 19. századi kőhídján falkutatást is végeztünk, egykori vakolatainak színét és anyagát restaurátor vizsgálat állapította meg. A híd járófelületén régészeti módszerrel távolítottuk el a rárakódott humuszt, hogy egykori szerkezetét, elemeinek (pl. kerékvetők) helyét pontosan megállapíthassuk.

A híd közelében álló dombon egykor faszerkezetes pihenőház (*Lusthaus*) helyezkedett el, itt nagy felületen régészeti módszerrel próbáltuk lokalizálni helyét. Sem cölöplyukak, sem egyértelmű alapozás nem került elő, csupán olyan szóródott, szárazon rakott kősorok, amelyek építményalapként szolgálhattak. Példa ez arra, hogy a könnyűszerkezetes kerti építmények kevés nyomot hagynak maguk után, és teljes elbontásukat követően sokszor már nem lehet pontos helyüket meghatározni.

A kastély előterében kis méretű *pleasure ground* helyezkedik el, ennek kutatása során sikerült az egykori, nyírt puszpángsor sekély ültetési árkait és az övező kőzúzalékos utak maradványait is feltárni. Régészeti és falkutatói módszerrel vizsgáltuk az e kert-

3 A részletes kerttörténeti dokumentációt Alföldy Gábor okleveles tájépítész, kerttörténész készítette. A teljes projektről részletes könyv készült: Alföldy Gábor: *A füzérradványi Károlyi-kastély parkja*, Budapest, 2015. A történeti kert helyszíni kutatásáról: Koppány András: *A füzérradványi kastélypark kutatása és annak tanulságai*, in: Jóna András Múzeum Évkönyve LIX.évf.I., Nyíregyháza 2017. 393-399 old. A kert 2016-ban folytatódó kutatását G.Árvai Zsuzsa tájépítész és Koppány András irányították.

details that need to be preserved – even if it may not be presented, just covered back. The research documentation can also continue and complete the inventory made before.

Finally, it is also very important that the research should continue during the construction works, especially in those phases when earthworks and demolitions happen. For instance, the planned tracks of public utilities are usually not known at the time of research but still can unfold historic elements. Furthermore, when making the new structure of a historic garden path, the materials of which cannot be preserved any more, the remains of the old structure are often demolished, which also need to be documented first. In this latter case, the exact track of the original path can be identified precisely during the demolition process which concerns the whole surface. In the case of buildings, the original structures may need to be changed, for static reasons for example, in which case observation and documentation has to be done.

SHORT CASE STUDIES

In the following, some examples from historic garden research in Hungary will be presented with which the methods and possibilities of garden archaeology can be demonstrated.

Füzérradvány, historic garden of Károlyi Manor³ (Pic. 3)

The examination of the former paths and connecting edifices like drainage channels, culverts and bridges was an important part of the on-site research. Most of the historic paths were easy to be identified due to their usage or the morphology of the ground, but there were also some sections where their location was presumably only with the help of the image sources because they were covered or shrubby. However, the

stoned bridgeheads of wooden bridges could be identified even in the shrubbery when inspecting the gully courses.

We dug ditches traverse to the paths, taking care that the remaining historic surface of the paths does not get damaged. Where there was no an intensely built surface, we unfolded the layer structure of the paths by making deeper ditches. As it is recommended in case of excavating garden paths, the ditches were always longer than the width of the certain path, so that the edges could also be defined. We found drainage channels and culverts in almost all cases.

We also applied building archaeology in case of the only stone bridge of the park, built in the 19th century, while the colours and materials of its plaster were defined by the restorers' examinations. The humus was removed with archaeological methods from its tread surface, after which its structure and the location of its elements (e. g. safety posts) could be ascertained.

Once there was a wooden pavilion (*Lusthaus*) near the bridge, on the top of the hill, which we tried to localize with archaeological methods on a large surface. Neither postholes nor built substructure was found, only the traces of dry stone rows (not bedded in a mortar), which may have served as the foundations of the building. This is a good example for the fact that lightweight structures leave very little mark and their exact location often cannot be defined if they have been demolished completely.

A small pleasure ground lies in front of the manor house, the research of which unfolded the shallow planting furrows of the former clipped hedges of boxes and the remnants of the surrounding rubble path. We examined the stairs leading to the pleasure ground and their substructure both with the methods of archaeology and building archaeology.

3 *The scientific documentation of the history of the garden was written by Gábor Alföldy. A detailed book of the whole project was published: Alföldy Gábor: A füzérradványi Károlyi-kastély parkja (The Park of the Károlyi Manor, Füzérradvány), Budapest, 2015.; Publication about the on-site research of the garden: Koppány András: A füzérradványi kastélypark kutatása és annak tanulságai (On-site research of the park of Károlyi Manor, Füzérradvány). In: Jóna András Múzeum Évkönyve (Almanac of Jóna András Museum) LIX., Nyíregyháza, 2017. pp. 393-399.; The newest researches in 2016 were led by Zsuzsa G. Árvai landscape architect and András Koppány.*

3. kép/pict.:
Füzérradvány, feltárt
köves út folyókával /
Füzérradvány,
unfolded garden path
with drainage
channels

4. kép/pict.:
Iszkaszentgyörgy,
támfallépcső /
Iszkaszentgyörgy,
retaining wall with
staircase

részbe vezető lépcsőket, azok kialakítását, alapját. Mindezeket részletesen dokumentáltuk, ami kiemelten fontosnak bizonyult, miután a kőhíd a kivi-telezés közben megsemmisült.

Iszkaszentgyörgy, Amadé-Bajzáth-Pappenheim kastély történeti kertje⁴ (4.kép)

Iszkaszentgyörgyön az épületegyüttes-től délkeletre fekvő teraszos, kialakítású *formal garden* kertrészben egyrészt a támfalakat és azokat a lépcsőket, rámpákat kutattuk, amelyeken keresztül az egymás alatt elhelyezkedő kertrészekbe lehetett lejutni, másrészt az adott teraszokon egykor elhelyezkedő utakat lokalizáltuk. Az utak feltételezhető nyomvonalát a képi források alapján azonosítottuk, majd sekély mélységben, viszonylag nagy felületeken bontottunk rá az egykori zúzalékos utakra, amelyeknek vonala jól kirajzolódott a vékony humuszos réteg alatt.

A kastélyhoz legközelebb eső támfal jól megépített kőkonstrukció, amelybe egy a támfalal párhuzamos lépcsőt illesztettek. A lépcső egy fedett és a kert alsóbb terasza felé vasrácsos kapuval határolt, ülőpados pihenőbe vezet. A puritán kialakítású, jellegében modern építmény meghatározó képi eleme ennek a kertrésznek, ezért szükséges és elvárható az építési mód leírása és a részletes rajz- és fotódokumentáció, azaz egy rövid falkutatás elvégzése.

A területen lejjebb eső teraszokra vezető rámpáknál régészeti módszerrel vizsgáltuk a korábban itt elhelyez-

kedő és feltételezett lejárásokat. A feltárás során lépcsők visszabontott téglasztruktúrája került elő a későbbi tudatos elfedés és a ráakódott humuszos rétegek alól. Jellegzetes példa ez arra, hogy a komolyabb alappal megépített történeti szerkezetek roncsai mindig nagyobb eséllyel lokalizálhatók és tárhatók fel.

Körmend, Batthyány-kastély, un. északi kert⁵ (5.kép)

A kastély épületegyüttesének főépületétől – egykori középkori vár – északra elhelyezkedő területen a képi és az írott források alapján a 18. századtól kezdve található épített kert. Korszakainak egymás felett fekvő rétegeit és részleteit előbb műszeres méréssel és a képi forrásanyag összevetésével próbáltuk meghatározni, majd ezt követően régészeti módszerrel bontottunk rá azokra a helyekre, ahol objektumokat jelzett az előzetes vizsgálat. Tanulságos, hogy a felszínen a jelenleg is használt utak kivételével nem látszottak a korábbi történeti objektumok nyomai; erre később magyarázatot adott, hogy a kutatóárok mindegyikében a legfelső vasos földréteg egységesen kevert törmelékanyagként jelentkezett. Ez pedig nagy területű, modern tereprendezésre utal. A kevert réteg alatt azonban feltártuk a 18–19. századi épített kertrészek műszeres méréssel jelzett maradványait. A maradványokról nem áll rendelkezésünkre írott vagy képi forrásanyag, azok meglétét előzetesen kizárólag a műszeres mérés alapján

4 Takács Katalin-Gecséné Tar Imola: *Amadé-Bajzáth-Pappenheim kastély, Iszkaszentgyörgy. Kerttörténeti tudományos dokumentáció. 2014. (Építési engedélyezési tervdokumentáció részeként készült, publikálatlan kézirat), 108.p; a helyszíni kertkutatást Koppány András és Rácz Miklós régészek, műemlékes szakértők irányították.*

5 A kerttörténeti tudományos dokumentációt Klagyivik Mária tájépítész (NÖF Nonprofit Kft.) készítette 2017-ben, a helyszíni kutatói munkát Klagyivik Mária tájépítész, Nádai Zsófia és Hegyi Dóra régészek (Budavári Kft.) irányították, konzulens Koppány András régész, műemléki szakértő (MÉM-MDK) volt.

All of these were documented in details, that was found to be vital since the stone bridge was destroyed during the construction works.

Iszkaszentgyörgy, historic garden of the Amadé-Bajzáth-Pappenheim Mansion⁴ (Pic. 4)

In the terraced formal garden southeast from the main building in Iszkaszentgyörgy, we both examined the stairs and ramps which led to the terraces under each other and localized the former track of the paths. The presumed track of the paths had been defined based on image sources, after which we unfolded quite large surfaces shallowly, and the track of the gravel paths was well marked under the humus coating.

The retaining wall closest to the mansion is a well-built construction of stones in which a staircase is installed parallel to the wall. The stairs are leading to a roofed resting place with bench, bounded by an iron gate from the lower terrace of the garden. The modern puritan edifice is a dominant element of this part of the garden, therefore building archaeological research with the description of the building methods, a detailed drawing and photos could not be omitted.

We examined the former and supposed elements that led to the lower terraces with archaeological methods. The excavation unfolded the brick structure of stairs from under the coverage made consciously and the humus coating.

This is a typical example that remnants of those historic structures that have a massive foundation are always more likely to be localized and unfolded.

Körmend, Batthyány Castle, the so-called northern garden⁵ (Pic. 5)

According to written and image sources, the garden at the northern side of the main building, a former castle in the Middle Ages, has been existing since the 18th century. We tried to define the layers of its different eras lying above each other first by analysing image sources and with geophysical measurements, then by excavating those locations where the preliminary analysis foreshadowed some kind of objects. It was quite instructive that no traces of former objects could be observed on the surface except for those paths which are in use today; the explanation for this was the fact that a stout layer of ballast came forward in the topsoil in all of the ditches. This suggests contemporary levelling of the ground in a large area. Nevertheless, we could unfold the remnants of the garden of the 18th and 19th centuries indicated by the geophysical survey under this layer. However, we did not have any written or image sources of these objects, we only got to know them beforehand due to the measurements. These experiences justify that using various approaches is inevitable in garden research.

The northern garden is bounded by a huge building, used as Orangerie earlier.

4 Takács Katalin - Gecséné Tar Imola: *Amadé-Bajzáth-Pappenheim kastély, Iszkaszentgyörgy. Kerttörténeti tudományos dokumentáció (Amadé-Bajzáth-Pappenheim Mansion, Iszkaszentgyörgy. Scientific Documentation of the History of the Garden). 2014. (Unpublished manuscript as part of the reconstruction plans made for the authorities to get a building permit.) The on-site research was led by András Koppány and Miklós Rácz archaeologists and experts in monument conservation.*

5 The scientific documentation of the history of the garden was made by Mária Klagyivik landscape architect (NÖF Nonprofit Ltd.) in 2017, the on-site research was led by Mária Klagyivik landscape architect, Zsófia Nádai and Dóra Hegyi archaeologists (Budavári Nonprofit Ltd.) with András Koppány archaeologist and expert in monument conservation (MÉM-MDK) as consultant.

5. kép/pict.:
Körmend,
Batthyány-kastély,
elbontott narancsház
feltárása / Excavation
of the demolished
orangerie of Batthyány
Castle, Körmend

6. kép/pict.:
Fertőd, Eszterházy-
kastély képtárának
padlószintje alatt
feltárt kertrétegek /
Garden remains under
the floor of the Gallery
of Esterházy Palace,
Fertőd

ismertük. E tapasztalatok is igazolják, hogy szükséges a többféle előzetes megközelítési mód együttes alkalmazása.

Az északi kertet nagy méretű, egykor narancsházként (*orangerie*) szolgált épület határolja. A gazdag írott és képi forrásanyag alapján az épület története – felépítése, visszabontása, átalakításai – viszonylag pontosan felvázolható. Így a kutatást is pontosan meg lehetett tervezni: a föld alatt levő, visszabontott egykori üvegházakat és fűtőrendszerüket régészeti módszerrel tártuk fel, az álló épületeken pedig falkutatást végeztünk, hogy aztán végül rajzban, fotón és részletes leírásban összegezhessük a történeti források és az in situ részletek alapján, hogyan is nézett ki az egykori épület és mit lehet abból helyreállítani.⁶

Fertőd, Eszterházy-kastély, Képtár⁷ (6.kép)

A kastély főépületéhez tartozó nyugati oldalszárnyban végzett, járószintek alatti kutatás tanulságos részleteket tárt fel. Maga a kutatás az épületrész visszabontott belső falstruktúrájának tisztázása érdekében kezdődött, miközben már a kutatás megkezdése előtt ismert volt a képi és írott forrásanyagból, hogy a 18. századi épületrészt egy korábbi, szintén 18. századi kertrészre építették rá. Így amikor viszonylag mélyen, az épület falalapozása által vágva, kerti út és rádöntött vakolt architektúrával rendelkező, cserépfedéses kerítésroncs került elő, azonosítható és korszakolható volt a forrásanyag ismeretében. Jól példázza ez

a feltárás, hogy egy, az egymásra következő periódusok során „terjeszkedő” kastélyépület alatt érdemes feltételezni, keresni, feltárni a korábbi épületkorszak környezetének, kertjének maradványait.

Szabadkígyós, Wenckheim-kastély történeti kertje⁸ (7.kép)

A kastélypark bejárása és a képi forrásanyag helyszíni használata együttesen vezetett eredményre egyes objektumok azonosításában.

A parkban az egykori un. babaház (kis méretű, idillikus parasztház jelleggel) romjainak feltételezhető helyét az 1870-es évekből származó helyszínrajzokkal lehetett a bozótosban azonosítani. Téglatörmelék és az egykori külső vakolat maradványai jól jelezték az épület helyét. Az árokkal való rábontás után a humusszal kevert épületomladék alatt eredeti helyükön fekvő falak és padló került elő, ennek ismeretében úgy lehetett az egész építményt feltárni, hogy in situ részletei nem kerültek további roncsolásra.

A kert kataszteri térképén jelzett, feltételezhetően nagyobb méretű tó partvonalára a terepben megfigyelt részsű utalt a kissé elvadult területen. E részsűre merőlegesen húzott hosszú árokban feltárult a tó egykori partjának kősora, jelezve: valóban nagyobb volt egykor.

Vizsgáltuk az egykori utak nyomvonalát is, amelyek egy része vékony humuszréteg alól volt sejthető, s így nem túl mély árokokkal vágtuk át szerkezetüket. Kis méretű árokban bontottunk rá az

6 Erdélyi Erika – Koppány András, *A körmenyi Batthyány-kastély narancsházának kutatása*, in.: *A Batthyányak évszázadai, Körmend – Szombathely 2006.*

7 *A Képtár falkutatását és a hozzá tartozó járószintek alatti kutatást Koppány András és Rácz Miklós régészek, műemléki szakértők irányították 2013-ban.*

8 *A kerttörténeti tudományos dokumentációt Bechtold Ágnes és Németh Zita tájépítésszámológok (NÖF Nonprofit Kft.) készítették, a helyszíni kutatást 2017-ben Bechtold Ágnes tájépítész, Nádai Zsófia és Hegyi Dóra régészek (Budavári Kft.) és Koppány András régész, műemléki szakértő (MÉM-MDK) irányították.*

Its history – building, partial demolition, transformation – can be delineated quite exactly on the basis of the written and image sources. Therefore, the research could also be planned exactly: the demolished greenhouses and their heating system have been explored by archaeological methods, while we applied building archaeology in case of the still-standing walls. Then, on the basis of sources and in situ elements, detailed documentation with drawings, descriptions and photos summarised how the former building looked like and what could be reconstructed of it.⁶

Fertőd, Eszterházy Palace, Gallery⁷ (Pic. 6)

The research under the floor levels in the west wing of the main building has revealed informative details. The aim of the research was to clarify the demolished interior wall structure of this part of the building, while it had been known from the visual and written source material even before the beginning of the research that the 18th century building had been built on an earlier garden, dated also in the 18th century. Thus, when in a relatively deep ditch, a garden path and leaned on it, the remains of a tile-covered fence wall with plastered architecture have been found cut by the foundation of the later building, the identification was easy thanks to the sources. It is a good example for that it is worth assuming, searching for and exploring the remains

of the environment and garden of the former period under the building that expanded in the later periods.

Szabadkígyós, historic garden of Wenckheim Palace⁸ (Pic. 7)

The on-site exploration of the park and the use of the image sources together led to the identification of some objects. In the park, the presumed location of the ruins of the so-called former dollhouse (with a small idyllic farmhouse character) could be identified in the shrubbery with the help of site drawings of the 1870's. Bricks and remnants of the former exterior plaster marked the location of the building. In the ditch, the walls and floors lying in their original place underneath the humus mixed with debris could be discovered, so the whole structure could be excavated in a way that in situ details were not further destroyed.

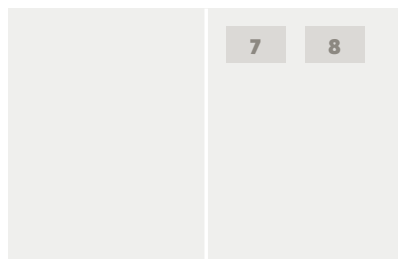
The shoreline of the allegedly larger lake, indicated on the cadastral map of the garden, was referred to by the slope observed in the slightly shrubby area. In a long trench drawn perpendicularly to this slope, the line of rocks of the former shore was revealed, indicating that the lake once was indeed larger.

We also studied the track of the former paths, some of which could be traced under a thin layer of humus, so we did not need to cut their structures with too deep ditches. In small ditches, we excavated the foundations of both the built stairs and the pool of

6 Erdélyi Erika–Koppány András: *A körmenyi Batthyány kastély narancsházának kutatása (Research of the Orangerie of the Batthyány Castle, Körmend)*. In.: *A Batthyányak évszázadai (Centuries of the Batthyány Family)*. Körmend–Szombathely, 2006.

7 *Building archaeology of the gallery and research under its floor levels were led by András Koppány and Miklós Rácz archaeologists, experts in monument conservation in 2013.*

8 *The scientific documentation of the history of the garden was made by Ágnes Bechtold and Zita Németh landscape architects (NÖF Nonprofit Ltd.), the on-site research was led by Ágnes Bechtold landscape architect, Zsófia Nádai and Dóra Hegyi archaeologists (Budavári Nonprofit Ltd.) and András Koppány archaeologist and expert in monument conservation (MÉM-MDK).*

7. kép/pict.: Szabadkígyós, a babaház maradványa / Szabadkígyós, remains of the dollhouse

8. kép/pict.: Doba, kastélykert, kiépített tószél / Doba, built shoreline in the garden

épített lépcsők és a *pleasure ground* szökőkútmedencéjének alapozására, hogy épített struktúrájukat megismerhessük.

Doba-somlóvári Erdődy-kastélypark történeti kertje⁹ (8.kép)

E kastélyparkban az utak építettségük miatt említésre méltó példák. Vaskos, fehér kőzúzalékos, bakhátas kialakításuk jól beazonosíthatóvá tette nyomvonalukat. Az utak fölött képződött vékony humuszréteg eltakarta ugyan felszínüket, ám néhány átvágással hozzáférhetően vonaluk éppen anyagjuk sajátossága miatt jól meghatározható volt. A kivitelezés során, az új rétegrend kialakításakor a roncsolt eredeti útfelszín síkban való bontásakor pontosan kirajzolódott szélének vonala, amely így egyben az újonnan kitűzött útnyomvonal széle is lehetett. E munka során kiemelten fontos volt a kert történetét ismerő és a régészeti módszerrel tisztában levő kutató jelenléte.¹⁰

A kertben álló ún. portásházi-tó – a kastélyépülettel nyugatra – tisztítása során kirajzolódott partjának téglafala. A meglepően ép állapotban megmaradt támfal struktúrája arra hívja fel a figyelmet, hogy egy betemetett tó lokalizálásakor, vonalának feltárásakor érdemes épített partszerkezetre számítani.

Nagycenk, Széchenyi-kastély történeti kertje¹¹ (9. fotó)

A kastélyt övező történeti kert kutatásának előkészítése során a képi forrásanyagból és a műszeres mérésből sok részlet ismertté vált. Így lehetett régészeti

módszerrel kutatni az épületegyüttes homlokzata előtt, a kertben álló egykori, kis méretű építmény romjait, vagy a parkot határoló, az egykori patakparton álló *Lusthaus* maradványait. Ez utóbbinál nehézséget jelentett, hogy az épület elbontásakor, a 19. század során igen alaposan jártak el, s így a maradványok pontos formájának meghatározása alapos és részletes régészeti megfigyelést igényelt; végső soron csak a helyet lehetett igazolni, a pontos alaprajzi formát nem.

A kertben csupán a képi forrásanyag alapján volt ismert az egykori barokk kert helye. Így annak középvonalában hosszanti árkot bontottunk, hogy tájékozódjunk a történeti kertszerkezet maradványairól. Az árokban egy nagy méretű szökőkútmedence téglalapozása került elő. A maradványokon fellelhető apró részletek alapján jól látható volt, hogy a téglaszerkezet csupán az alap, amin a faragott kő szökőkútmedence helyezkedhetett el. Remek példa e tájékozódó árkokra, mert a régészeti feltárás során olyan részletek is előkerülhetnek, amelyek nem ismertek a forrásanyagból.

A kertet övező patak felduzzasztásával kialakított tó partján téglalapozásával, nagy méretű kövekkel, „sziklák-kal” borított dombocskák állt, kutatása – akárcsak az említett szökőkútmaradványé – mintegy ötvözte a régészeti és falkutatási módszert, hiszen a rárakódott törmelék és földréteg eltávolítása után struktúrájának, rakásmódjának elemzésével értelmeztük kialakításának módját és helyreállításának lehetőségeit.¹²

9 A kerttörténeti dokumentációt itt is Alföldy Gábor okleveles tájépítész, kerttörténész készítette. A kastélypark történetéről és a helyreállítás teljes projektjéről részletes könyv készült: Alföldy Gábor: A doba-somlóvári Erdődy-kastélypark, Forster Központ, Budapest, 2015. A helyszíni kutatást 2011-ben Fülöp András régész, műemlékes szakértő, a munka folytatását 2012-ben Koppány András régész, műemlékes szakértő irányította.

10 A kivitelezés ezen szakaszát a helyszínen Alföldy Gábor okleveles tájépítész, kerttörténész, projektvezető (MÁG) irányításával végezte a kivitelező.

11 A Kerttörténeti Tudományos Dokumentációt Németh Zita és Bechtold Ágnes készítette, a helyszíni kertkutatást Bechtold Ágnes tájépítész (NÖF Nonprofit Kft.), Nádai Zsófia, Hegyi Dóra és Büth Mária régészek (Budavári Kft.) végezték, konzulens Koppány András régész, műemlékes szakértő.

12 A nagycenki kerttel kapcsolatban ld. még: Mohay Borbála: Adalékok Széchenyi Ferenc cenki kertjéhez. 4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat, 2018. 50.sz. p.2.

the fountain in the pleasure ground to learn about their built structure.

Doba-Somlóvár, historic garden of Erdődy Manor House⁹ (Pic. 8)

In this park, the paths are remarkable examples because of their structure. Their stout white rubble and ridge-shaped design made their trails well identifiable. The thin layer of humus over the paths covered their surface, but due to the nature of their material, their approximate edges were still easy to be defined by excavating some ditches. When the damaged original path surface was being demolished during the construction works, the line of the original edges was precisely outlined, which therefore could also be the edge of the newly set path. The presence of a researcher who knew the history of the garden and was aware of the archaeological method was particularly important at this process.¹⁰

During the cleaning of the former lake at the gatehouse, west from the manor house, the brick wall of the shore unfolded. The structure of the retaining wall, which has remained in a surprisingly intact condition, draws attention to the fact that we should expect built structural elements when locating and exploring the shoreline of a buried lake.

Nagycenk, historic garden of Széchenyi Manor¹¹ (Pic. 9)

During the preparation of the on-site research of the historic garden, many

details became known by analyzing the image sources and results of the geophysical prospections. Thus, it was possible to excavate the ruins of a former small edifice in front of the facade of the building complex and the remains of the pavilion (*Lusthaus*) on the former river bank that bounded the park. In the latter case, a complicating factor was that the building was demolished very thoroughly in the 19th century, so defining the exact form of the remains required a detailed archaeological observation. Nevertheless, only the location could be verified, not the exact layout.

The location of the former Baroque garden was known only from the image sources. Thus, we opened a longitudinal ditch in its presumed midline to find out about the remains of the historic garden structure. In the ditch, the foundation of a large fountain made of brick was found. Based on the tiny details found on the remains, it was clearly visible that the brick structure was only a base on which the carved stone basin of the fountain may have been installed. This is a good example for that it is worth setting up ditches for orientation, as such details may turn up that has not been known from the sources.

On the shore of the lake, which was formed by damming the creek that surrounded the garden, a hill with brick-based large stones was unfolded, the research of which – like the remains of the fountain – combined archaeological and building archaeological

9 The scientific documentation of the history of the garden was written by Gábor Alföldy landscape architect, a garden historian. A detailed book of the history of the garden and of the whole reconstruction project was published: Alföldy Gábor: A doba-somlóvári Erdődy-kastélypark (The Park of the Erdődy Manor, Doba-Somlóvár). Budapest: Forster Központ, 2015.; On-site research was led by András Fülöp archaeologist, an expert in monument conservation in 2011 and András Koppány archaeologist, an expert in monument conservation in 2012.

10 This part of the construction work was led by Gábor Alföldy landscape architect, garden historian, project manager (MÁG).

11 The scientific documentation of the history of the garden was made by Ágnes Bechtold and Zita Németh landscape architects (NÖF Nonprofit Ltd.), the on-site research was led by Ágnes Bechtold landscape architect, Zsófia Nádai, Dóra Hegyi and Mária Büth archaeologists (Budavári Nonprofit Ltd.) with András Koppány archaeologist and expert in monument conservation (MÉM-MDK) as consultant.

Benczúrfalva, Benczúr-kastély történeti kertje¹³ (10.kép)

A dombtetőn álló kúria épület körül kialakított kis méretű, 20. század eleji historizáló kertben jól kiépített, az országúttól a kúriaépületéig vezető, akár gépkocsival is használható utat és jóval egyszerűbb kialakítású sétautakat tártunk fel. Utóbbiakat a domboldalba vágva, lépcsőkkel tagolva alakították ki az épületet övező támfallal megtámasztott teraszról kiindulva. E terasz szélén két apró tornyocska helyezkedik el a támfalban illetve, mintegy kilátópontként. A kis méretű kő-tégla építmények építésmódját és architektúrájuk egykori részleteit falkutatással vizsgáltuk.

Az utak felszínét régészeti módszerrel kutattuk, elsősorban a ráakódott vékony humuszréteg eltávolításával. A felvezető út kőből kialakított, bakhátas szerkezetét betonfolyókák közé illesztették. Ahol e felmenő útba már az országúthoz közelebb, oldalirányú útszakasz kapcsolódott, a csapadékvizet a folyókából egy átereszen keresztül vezették tovább az útcsatlakozás alatt.

A domboldal kerti útjainak építettsége csekély volt, elmosódott kavicszórás jelezte felszínüket. A szintkülönbségeket áthidaló lépcsőket igen egyszerű kőszerkezetek alkották.

Benczúrfalva jó példa arra, hogy egy viszonylag egyszerű módszerekkel kialakított, kis méretű kertben is érdekes helyszíni kutatást végezni, hogy annak eredménye finomíthassa, formálhassa a kertépítészeti rekonstrukciót.

ÖSSZEGRZÉS

A gyarapodó számú kutatások egyedi tapasztalatai lehetővé teszik, hogy egyre pontosabban „szabhassuk” az adott történeti kertre a kutatást. A különféle szakterületek kutatói által végzett többféle módszerből összeötvözhető gyakorlat biztosíthatja, hogy a kert anyagi valóságában megmaradt részleteinek megismerése, feltárulása és a képi és írott forrásanyag alapján a kerttörténet – az építés, átépítés, pusztulás folyamata – felvázolható, leírható legyen.

A kerttörténet pedig alapja, kiindulási pontja lehet a tervezésnek, hogy végül felhasználva a régiről megszerzett ismereteket, arra reflektáló újat hozzon létre. ●

¹³ A helyszíni kutatást Németh Zita és Klagyivik Mária tájépítésmérnökök (NÖF Nonprofit Kft.) és Koppány András régész, műemlékes szakértő irányították.

9. kép/pict.:
Nagycenk, klastélypark, szökőkút maradványa / Nagycenk, remains of a fountain in the park

10. kép/pict.:
Benczúrfalva, kerti lépcső maradványa / Remains of a staircase in the garden in Benczúrfalva

methods, as we interpreted its layout and the possibilities of restoration by analyzing its structure after removing the debris and humus from above.¹²

Benczúrfalva, historic garden of Benczúr Mansion¹³ (Pic. 10)

A well-built road leading from the highway to the mansion building, which could even be used by cars, and other, much more simple garden paths have been unfolded in the small garden built in the early 20th century around the mansion on the hilltop. The latter were cut into the hillside, intersected with stairs here and there, starting from a terrace supported by a retaining wall surrounding the building. At the edge of this terrace, there are two tiny towers attached to the retaining wall as belvederes. We examined the construction of the small stone and brick structures and the details of their architectural history with building archaeological methods.

The surface of the road and paths was examined by archeological methods, primarily by removing the thin layer of humus from above. The ridge-shaped stone structure of the road was laid between concrete drainage channels. At a junction near the highway, the rainwater was led from the channel through a culvert under the junction of roads.

The structure of the garden paths on the hillside was very weak, only the scattered gravel indicated their surface. The stairs bridging the height differences were very simple stone structures.

Benczúrfalva is a good example of the fact that it is worth doing on-site research in a relatively simple small garden as well because its results can refine and give additional details for the reconstruction of the garden.

SUMMARY

The unique experiences of the growing number of researches make it possible to specify research more and more accurately to the particular historic garden. The research practice combined from a variety of methods, carried out by researchers from different disciplines, can ensure that the history of the garden – processes of construction, transformation and destruction – can be described, based on the exploration of remained garden details and on the written and image sources.

The history of the garden, furthermore, is the basis, the starting point of preserving our garden heritage, of conservation and reconstruction plans that reflect on the knowledge gained from the old possibly with authentic restorations. ●

¹² See the publication of Borbála Mohay: Supplements to current research on the garden of Ferenc Széchényi at Cenk 4D Journal of Landscape Architecture and Garden Art, 2018. 50.sz. p.2.

¹³ On-site research was led by Zita Németh, Mária Klagyivik landscape architects (NÖF Nonprofit Ltd.) and András Koppány archaeologist, expert in monument conservation.